

**A SZUBURBANIZÁCIÓ KÖRNYEZETETIKAI PROBLÉMÁI
MAGYARORSZÁGON
AVAGY HOGYAN NEVELJÜNK ÖKOETIKUS TÁRSADALMAT EGY
EMBERÖLTŐ ALATT?**

Jelige: MAH044

Lezárás dátuma: 2024. 04. 03.

Tartalom

1. Bevezető	3
2. A szuburbanizáció mint jelenség általános áttekintése.....	5
2.1. A szuburbanizáció fogalma és mozgatórugói.....	5
2.2. Szuburbanizációs folyamatok Magyarországon	8
2.3. A szuburbanizáció hatása a magyar társadalomra és környezetére.....	10
3. Ember és természet kapcsolata – a környezetetika jelentősége a XXI. században	13
3.1. A környezeti krízis megoldásának korlátai	13
3.2. A környezeti etikák leképződése a nyugati társadalomban	14
3.3. Egy lépéssel a környezeti erkölcssetika felé – attitűdváltoztatás.....	15
4. Külföldi példák fenntartható szuburbanizációkra	17
4.1. Bécs városának fejlődése és megoldásai a fenntartható szuburbanizációra	17
4.2. Prága külvárosi fejlődése és megoldásai a fenntartható szuburbanizációra.....	20
5. A megfigyelések összegzése, de lege ferenda javaslat.....	24
Felhasznált irodalom	27

1. Bevezető

„Az a friss falusi levegő!” – hallani, akármikor bemutatkozom és szóba kerül a lakhelyem. Ki kell ábrándítsam azokat, akikben ez az elképzelés él. A falusi levegő több szempontból sem tiszta vagy friss manapság. Napestig sorolhatnám azt, hogy márciustól októberig a kertekbe összehordott máglyákból, novembertől februárig pedig a kéményekből milyen illegálisan égetett anyagok termékei kerülnek bele a „falusi levegőbe”. Ennek több oka is van, ahogy megfigyeltem évek óta: a tősgyökeres lakosok, akik már a szocialista rendszerben is ezt csinálták, egyfajta szokásként tekintenek a „maradékok” elégetésére, az újonnan betelepülőkben pedig megjelent valamilyen fals jogtudat, mely abból áll, hogy „azzal, ami az enyém, azt csinállok, amit akarok, következmények nélkül”. Mégis e két csoport összehúzott szemekkel néz a másokra, amikor egy ködös reggelen elgyújtja valaki a nedves fát. A baj az, hogy ennél több nem is történik ez ügyben, mindenki megy a maga útjára, egyik érintettnek sem célja az a természetközeli idill megteremtése, amiért azt a települést választotta lakhelyéül.

Főképp az ehhez hasonló jelenségek sarkalltak arra, hogy feltárjam, mi akadályozza meg az embereket abban, hogy aktívan, másokkal egyetértésben alakítsák életterületüket. Gyorsan rá kellett jönnöm, hogy az életteret könnyű átalakítani annak érdekében, hogy minden emberi szükségletet kielégítsen és egyre nagyobb kényelmet nyújtson az idő előrehaladtával, ám ezt a környezet sínyli meg. Felmerült bennem a kérdés, hogy legalább tájékozottak-e az egyének saját jogaikkal és kötelességeikkel kapcsolatban a környezetüket illetően? Ha nem, akkor mit kellene tenni annak érdekében, hogy ne egymást okolják a kellemetlenségekért, hanem együttműködjenek a nyugalomért és a jobb környezeti körülményekért?

A tanulmány főképp a településszociológiai és környezeti erkölcszetikai nézőpontokat kombinálva járja körül a kérdéskört. Ez a megközelítés rávilágít a szuburbanizáció által okozott környezetromlásra és ebben az egyénnek, valamint a társadalomnak a szerepére. Jogi aspektusból is releváns a dolgozat, ugyanis „Magyarország elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez” (Alaptörvény XXI. cikk (1) bek.)¹. A jogalkotó kötelessége ezért, hogy a környezetvédelemmel kapcsolatos rendelkezéseinek érvényesülését és hatékonyságát nyomon kövesse annak érdekében, hogy megfeleljen az Alaptörvény idézett részletének.

¹ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) XXI. cikk (1) bek.

Dolgozatomban a szuburbanizációt Enyedi György nyomán a városfejlődés egyik szakaszaként fogom fel, de szemléletem szerint mind a szociálpszichológiai, mind a humánökológiai és a neomarxista irányzatok is tartalmazzák a dolgozathoz releváns megállapításokat, így ezek szintén röviden ismertetésre kerülnek. A magyar elővárosi terjeszkedés kifejtésének célja az, hogy a nyugat-európai folyamatokkal összevetve, a fontosabb megkülönböztető jegyek szemléltetésével fény derüljön a mostani, spontán növekedés hátrányaira a társadalomban. Ezeket a hátrányokat három területen nevezem meg: az edukáció és a tájékozottság elégtelensége, a közlekedési hálózatok alulfejlettsége, valamint a közösségi terek (mind térbeli, mind szellemi) hiánya, amelyek nélkül nincs hatékony együttműködés.

Szeretnék rámutatni arra, hogy miért nem sikerült idáig olyan szuburbanizált területeket létrehozni, amelyek természeti értékeinket megőrzik és gyarapítják. Ebben segít a környezeti etika, amely választ ad az előző kérdésen belül arra, hogy milyen más, jogon kívüli korlátai vannak egy fenntartható szuburbánus fejlődésnek.

Ezen kívül megpróbálom feltérképezni, más közép-kelet-európai országokban milyen megoldások, tervezetek születtek a heterogén társadalmi csoportokból összetevődő kertvárosokban és más, szuburbanizáció által érintett településeken az integráció elősegítésére, a jogtudatosság növelésére.

A tanulmányom célja az, hogy megtaláljam a módját annak, hogyan lehet a normakövetési hajlandóságot, valamint a jogtudatot a vizsgált területen növelni a közösségi kohézió erősítésével. A közösséget egy olyan jogon kívüli szabályozó rendszerré léptetném elő ezáltal, amely képes arra, hogy a jogérvényesülést elősegítse úgy, hogy összes tagját bevonná a döntéshozatalba.

2. A szuburbanizáció mint jelenség általános áttekintése

A szuburbanizáció környezetetiekai problémáinak felvázolása előtt elengedhetetlen, hogy tisztázzam, mit is foglal magában ez a kifejezés, hogyan és hol jelenik meg, illetve milyen társadalmi következményei vannak, vagy milyen társadalmi változások eredményeként alakul ki. A fejezet először a szuburbanizáció egyetemes meghatározásaival foglalkozik, majd kialakulásával, helyével a városfejlődési szakaszok között. Ezután a magyar elővárosi folyamat meghatározó mozzanatait mutatja be, melyek ismerete szükséges ahhoz, hogy a fejezet utolsó részében foglaltak – a társadalomra és a környezetre gyakorolt hatása – értelmet nyerjenek.

2.1. A szuburbanizáció fogalma és mozgatórugói

Az elnevezés a latin „suburbium” szóból származik: a „sub” jelentése valami alatt, (itt: közelében), az „urbs” pedig a várost jelenti.²

Álljon itt néhány a szuburbanizációs folyamattal kapcsolatos meghatározóbb elméletekből:

A) A *szociálpszichológia* egy sajátos életmódot csatol az elővárosokhoz, ám ez a Chicagói Iskola alapján egy bizonyos osztálynak az életmódja – a fehér középosztályé. Ez az állítás nem teljesen igaz, hiszen nem csak a fehér középosztály él az elővárosokban, hanem más, kisebbségi etnikumú család is, illetve szót kell ejteni a munkásnegyedekről mint az elővárosokban megjelenő ipari hálózathoz közel letelepedők csoportosulásáról.³

B) A *feminista földrajz* szerint különösen az Egyesült Államokban volt érzékelhető a szuburbanizációnak mint a tradicionális életmód utolsó mentsvárának a hatása a nemi szerepek fenntartására. A férfi keresőmunkát folytatott, míg a nő az elővárosban maradt háztartásbeliként.⁴

Leegyszerűsítve: a városi népek elhagyják a városok központi részeit és a városkörnyéki kertes-családi házas környezetbe költöznek. Ezzel együtt jár a városmagok infrastrukturális leépülése, a városi lakosság elszegényedése.⁵

C) A Chicagói Iskola városokat *humánökológiai* alapú leíró elméletének alapvetése, hogy az egyes városi térbeli egységek társadalmi egységek is. Maga az irányzat nagy átalakuláson ment keresztül: amíg Fishman csak lakóhelynek tartotta 1987-ben az amerikai

² Finály Henrik: A latin nyelv szótára, Budapest, Franklin Társulat, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda 1884. <https://latin.oszk.hu/cgi-bin3/index.cgi?function=index>

³ Timár Judit: *Elméleti kérdések a szuburbanizációról*. In: *Földrajzi Értesítő* 48. évf. 1-2. füzet 7–31. o.

⁴ Timár: i.m. 9. o.

⁵ Andorka Rudolf: *Bevezetés a Szociológiába*, Budapest, Osiris, 2006. 203. o.

elővárosokat, a század végére már elterjedt az az álláspont, hogy az ipari és kereskedelmi szektor is képviselteti magát a városmagtól kívül eső területeken. Ennek egyik következménye, hogy a városbeli egyensúly megbillen, a városmag veszít központi jellegéből, és policentrikus városok alakulnak ki. A '90-es évek elejétől kezdve a világvárosokban, mint amilyen Frankfurt is, önellátó, komplex központok felfejlődése indult meg a szuburbiákban.⁶ Ez a fejlődés például Garreau-nál már azt jelenti, hogy a szó szoros értelmében már nem is beszélhetünk elővárosról, hanem inkább önálló településről.⁷ Az előbb kifejtett változásokra a humánökológia nem tudott mindig kielégítő magyarázatot adni, így mára veszített dominanciájából a városszerkezeti elméletek körében. A magyar szakirodalom gyakorta *humánökológiai* alapon határozza meg a szuburbiákat.

D) A *neomarxisták*, ellentétben a humánökológiai megközelítéssel, a hatalom hatását vizsgálják a természetes és mesterséges környezetre, valamint a kapitalizmus befolyását mérik a településeken belül és a települések között kialakult egyenlőtlenségeken. A kapitalizmus térszerveződése a termelési igényekhez igazodik Lefebvre szerint, sőt, ő volt az első, aki először vallotta azt, hogy a tér olyan társadalmi konstrukció, melyet az értékek, a különféle jelentések, értelmezések határoznak meg. A tér felfogásában pedig egy fogalmi triád játszik szerepet: a mindennapi társadalmi gyakorlat tere, az absztrakt, politikai gyakorlatban szerepet játszó teoretikus tér, illetve az emberek által megélt és szimbólumokban megőrzött ábrázolt tér. Ez a hármas az idő folyamán változó termelési módok szerint eltérő kombinációkban játszik szerepet a városfejlődés folyamatában. Marx teóriájától viszont eltér Lefebvre: a kapitalizmus újratermeli magát, hiszen a városi, városon kívüli terek teremtése végső soron az uralkodó osztály érdekei szerint történik. Így érkezett el az a pont a városok fejlődésében, hogy a tőkének már nem érte meg a városban tartani az embereket, és létrehozta a rurális (vidéki) és urbánus (városi) tér határán a szuburbiákat.⁸ Úgy gondolom, könnyű ehhez az irányzathoz igazodni, ugyanis az egyre növekvő individualizáció, a materiális és posztmateriális értékek jelentőségének felértékelődése a várost arra ösztönzi, hogy kielégítse ezeket az igényeket.⁹ Az egyre gyorsabban változó piaci körülmények és a túlzottan utilitarista életmód olyan magatartásokat ösztönöznek és erősítenek meg, melyek eredményeképp az emberek az őket

⁶ Timár: 1999. 11-12. o.

⁷ Garreau, Joel: *Edge City: Life on the New Frontier*, New York, Doubleday, 1991. p. 4.

⁸ Boros Lajos: *Az „új városszociológia” születése*. In: *Állandó párbeszédben. A szegedi műhely tisztelgése Utasi Ágnesnek* (Szerk.: Jancsák Csaba, Nagy Gábor Dániel, Pászka Imre) Szeged, Belvedere, 2010. 64-77. o.

⁹ Chan, Cheris Shun-ching.: *Research in Urban Policy, vol. 9: The City as an Entertainment Machine by Terry Nichols Clark*. In: *Contemporary Sociology* Vol. 34, No. 3, 2005: pp. 292–293.

körülvevő természetet eszköznek tekintik a kényelem elérésének érdekében, s így visszafordíthatatlan kárt okoznak a bioszférában.

E) Enyedi György a '80-as évek elején kidolgozta a modern urbanizáció szakaszos jellegének globális modelljét; tanulmánya szerint a modern urbanizáció ciklikus jellegű: expanzív és visszahúzódó szakaszok váltják egymást benne.

Az első szakasz a városrobbanás, melynek kezdete az ipari forradalomhoz és a gazdasági fellendüléshez kapcsolódik Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban. A közlekedési technológia fejlődésével elérhetővé vált a napi szintű ingázás, így a tehetősebb rétegek lassan elkezdtek kiköltözni a jobb életmódot kínáló falvakba. A szuburbanizáció folyamatában döntő jelentőségű motivációs tényező az életkörülmények javítása és az erre költeni tudó tömegek léte mint társadalmi feltétel. A lakóhelyválasztásban meghatározó a táj szépsége, így a beköltözők sajátos vidék-elképzelése által ideálisnak tartott környezet létrehozását is magával vonja, továbbá az életmódváltás ösztönzőjének is betudható. A kiköltöző emberek különböző szempontok alapján választják a szuburbiát lakóhelyüknek, tehát eltérő életvitelt folytatnak, diverz módokon integrálódnak a helyi közösségbe, eltérő időtartamban laknak a választott helyen.¹⁰

A ciklus második szakasza a relatív dekoncentráció. Ez a szakasz az elővárosok burjánzásának ad teret, mivel a városközpontban stagnál vagy csökken a népesség. A falusi tér is differenciálódik: egyes falvak hanyatlásnak indulnak, míg mások dinamikus fejlődésen mennek keresztül. E tömeges lakossági szuburbanizációt gazdasági érdekek is vezérlik, mind az ingatlanpiac, mind az állam és az önkormányzatok részéről. Így a régebbi marxista felfogáshoz is eljutunk, hogy a szuburbanizáció a tőke és a beruházások dekoncentrációjaként értelmezhető. Viszont ezt a magyarázatot érdemes óvatosan kezelni, hiszen a népességnek, illetve összetételének is döntő szerepe van a fogyasztói keretek alakításában.¹¹

A harmadik szakaszban a városnövekedés megáll, a falusi lakók száma és aránya is növekszik. Ez a dezurbanizáció vagy dekoncentráció. Itt azokra a falvakra kell gondolni, melyek nem tartoznak az agglomerációkba – hiszen bővülésük megáll ebben a szakaszban –, hanem a rurális térségekben helyezkednek el. Félreértés ne essék, ezek a falvak mindössze

¹⁰ Vasárus Gábor László: *A lakossági szuburbanizáció szerepe a hazai vidéki agglomerációk külterületeinek átalakulásában*. Doktori értekezés, Szegedi Tudományegyetem Természettudományi és Informatikai Kar, Szeged, 2018. 43-47.o. In: https://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/9870/1/vasarus_gabor_disszertacio.pdf (Letöltés ideje: 2024.01.29.)

¹¹ Enyedi György: *Az urbanizációs ciklus és a magyar településhálózat átalakulása* In: *A területi kutatások csomópontjai* (Szerk.: Barta Györgyi, Beluszky Pál, Földi Zsuzsa, Kovács Katalin), Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2010. 107-120. o.

annyiban egyeznek meg a „régii” falvakkal, hogy méretük miatt lakóhelyi közösségek kialakítására alkalmasak, és egy természetközeli életvitel lehetőségét biztosítják.¹²

A negyedik szakasz pedig a globalizált világ urbanizációja. Enyedi állítása szerint a globális nagyvárosi régió új településtípus. Lehet, hogy egyetlen nagyváros körül épül fel (mint pl. a párizsi régió), lehet többmagvú (mint a holland Randstadt), a központi város(ok) egy sor funkciója kitelepül a külső településövezetbe. A napi munkába járás több irányú, a városrégióban fontos funkciójú alközpontok alakulnak ki, saját munkaerővonzó övezettel. E régiók a világgazdaság regionális motorjai, és ez a bevándorlók részére nagy vonzerőt jelent. Vonzerő a jól képzett munkaerő – különösen a kreatív szektor – számára, egyúttal a szegény vidékek képzetlen munkaerő-feleslege számára is. Ez jelentős kulturális-civilizációs heterogenitást jelent.¹³

A globalizáció korában a településrendszer alapsejtjei, a városi vonzaskörzetek is átalakulnak. A távolság szerepe – a technikai fejlődésnek köszönhetően – alaposan lecsökkent. A falusi népesség nem feltétlenül a legközelebbi kisváros szolgáltatásait veszi igénybe, hanem inkább a közép- és nagyvárosokét (főleg a sűrűn lakott Európában), ahol nagyobb a választék. Enyedi szerint a legfontosabb sajátossága a negyedik szakasznak, hogy a globalizáció urbanizációjának egyes elemei egyidejűleg az egész világon megjelentek, míg a korábbi szakaszok elterjedése keletkezési központjukból a Föld többi részére évtizedekig tartott, s csupán az első szakasz – a városrobbanás – fejlődött ki mindenütt.¹⁴

2.2. Szuburbanizációs folyamatok Magyarországon

Amint az urbanizáció, úgy a szuburbanizáció is megkétszerezte jelentőségét országunkban. Az államszocializmus szerint evidens volt, hogy ez az urbanizáció a nyugatitól különálló fejlemény, és a szocialista rendszer elmélyülésével a kapitalista rendszerből örökölt hibák kijavításra kerültek volna általa. Kétségtelen, hogy a megkétszerezés és a politikai rendszer sajátos jegyekkel ruházta fel a vasfüggöny mögötti urbánus települések növekedését.¹⁵

Budapest – magyarországi viszonylatban – mindig is előrébb tartott a településszerkezeti változások terén, hiszen a XX. század elején a vasútvonalak kiépítésével már elkezdett kialakulni egy naponta a városba ingázó réteg. Sem Budapestnek, sem más magyar „nagyvárosnak” nem alakult ki a szuburbanizációs övezete 1990 előtt, ugyanis a településösszevonások és a kisebb települések becsatolása a nagyobb városokhoz csírájában

¹² Enyedi: i. m. 386. o.

¹³ Enyedi György: *A városnövekedés szakaszai-újragondolva*. In: *Tér és Társadalom* 25. évf. 1. sz., 2011. 5-19. o.

¹⁴ Enyedi: i. m. 14-17. o.

¹⁵ Enyedi György: *Van-e szocialista urbanizáció?* In: *Tér és Társadalom* 3. évf. 1989/2. 92-103. o.

„fojtották el” a szuburbanizációs területek kialakulását. A szocialista gazdaságpolitika középpontjában az ipari nagyvárosok álltak. Így a vidéki populáció számára, amely elmaradott infrastruktúrájú és ellátottságú falvakban élt, természetesen a településhierarchiában magasabb helyet elfoglaló és ezáltal jobb életminőséget biztosító iparosodó városok jelentették a kitörést.¹⁶

A rendszerváltozás után megkésve, egymásra csúszva követték egymást a városfejlődési szakaszok. A mobilizálódó tömeg nagy része elhagyta az országot, a szuburbanizáció egy elöregedett népességgel zajlott le. A fiatal generációk körében jellemző volt a városokba való visszaköltözés, mert a belvárosok felértékelődése és a folyamatos felújítások vonzó környezetet lakhatást és elérhető szolgáltatásokat egyaránt biztosítottak. Ez a trend egyébként más globális nagyvárosi régiókban is megfigyelhető volt.¹⁷

A lakóhely kiválasztásában 1990-1995 között az ingázás időtartama volt a döntő, de a 2000-es évektől fogva már inkább számított az adott lokáció presztízse, ismertsége, a táj szépsége annak, akinek volt lehetősége választani. Fontos kiemelni, hogy olyan dezurbanizációs folyamatok is elindultak, melyek eredményeként a rurális településekre is visszaáramlott a népesség. Ennek oka a szuburbiákban zajló dzsentrifikáció volt. A tehetős, magasan képzett társadalmi rétegek elkülönülése erősödött azáltal, hogy a jó adottságú szuburbiákból kiszorultak a helyiek, a helyi közösség dezintegrálódott a letelepedők elnyújtott – vagy be sem következő – integrációja miatt. Az új lakosok saját vidék-imázsukat szerették volna kialakítani, ehhez pedig jobban tudták hasznosítani a rendelkezésre álló politikai eszközöket. Ez a fajta szegregáció nem újkeletű, már a két világháború között is megfigyelhető volt, s a rendszerváltozással csak tovább mélyült.¹⁸

Napjainkban a legfőbb problémát a települések politikai vezetésének hozzáállása jelenti. Ahelyett, hogy több, hasonló területfelhasználásra alkalmas, egymással határos település összefogna és egységes stratégiát készítené arról, hogyan fejlesszék tovább az agglomerációt, vagy egy részét, inkább versenyeznek egymással. A szuburbiák önkormányzatai szintjén az egyik legnehezebb, de egyben megkerülhetetlen feladat kiépíteni egy komplex, környezetetikus együttműködési rendszert, mely nem csak az infrastruktúrát vagy a gazdaságot lendíti előre, hanem a közösségek kohézióját is felépíti, megerősíti.¹⁹

¹⁶ Vásárus: i. m. 45. o.

¹⁷ Vásárus: i.m. 50-55. o.

¹⁸ Vásárus: i.m. 53. o.

¹⁹ Vásárus: i.m. 50-55.o.

2.3. A szuburbanizáció hatása a magyar társadalomra és környezetére

Ahogy már említettem, az agglomerációkat alkotó települések közötti versengés hosszú távon csak a politikai szereplők érdekeit elégíti ki, a lakosságnak nem válik hasznára. Az agglomerációk véletlenszerű, kontrollálatlan növekedése a mezőgazdasági területek csökkenését és helytelen kihasználását, az erdők és zöld területek felszívódását, kiirtását vonja maga után.²⁰

A rurális területhasználatot felváltja a városi, melyben a táj szépsége és csendje csupán az ingatlaneladásokhoz képez díszletet. A valóságban a már ott élőknek nincs igényük aktívan megőrizni azokat a jellegzetességeket, amelyekért elhagyták a városmagot. Hogyan élvezi ki valaki a hely természeti adottságait, ha két méter magas betonkerítéssel övezi ingatlanát, térkövezett udvarával megfosztja magát a növény- és állatvilág különleges jelenségeitől? A helyi vezetés által tanúsított érdektelenség a területformázást illetően pedig csak megerősíti az új lakosokat abban, hogy a városi területfelhasználás a városon kívül is elfogadható.²¹

A kívánatos együttgondolkodást a természeti környezet megóvásáról, a közösségi összetartást, kohéziót több tényező is meggátolja kialakulásában. Kezdve az úgynevezett „third places” hiányával, mely annyit tesz, hogy elenyésző a száma az olyan intézményeknek, szolgáltatásoknak az elővárosi településeken, amelyek alkalmasak arra, hogy alternatívát ajánljanak a szabadidő eltöltésére a házon (first place) és a munkahelyen (second place) kívül.²² (Gondolok itt könyvtárakra, rekreációs intézményekre, játszóterekre stb., ahol fizikailag találkozhatnak az egymás mellett élők.) Másik nehézség, hogy a szociális életre fordított időt csökkenti az ingázással eltöltött idő növekedése.²³ Ráadásul sokszor a betelepülőknek még az igényük sincs meg arra, hogy megtörténjen a helyi közösségépítés, mivel az életmódjuk továbbra is város-centrikus marad, inkább a már fennálló kapcsolataikat ápolják. A gyermekeik számára ugyanakkor nehezebb egy közösséget találni az ingázás miatt. A városban megindult elidegenedés újragenerálja magát ezeken a településeken, az újak nem csak a tősgyökeresektől, hanem a többi betelepülőtől is elhatárolódnak.

²⁰ Vásárus: i. m. 57-58. o.

²¹ Csurgó Bernadett: „Vidéken lakni és vidéken élni” *A városból vidékre költözők hatása a vidék átalakulására: a város környéki vidék.* In: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Argumentum, 2013. https://real.mtak.hu/9786/1/csurgo_%20videken%20lakni%20videken%20elni._OLVASOSZERKESZTETTpdf.pdf 29-31. o. (Letöltés ideje: 2024. 03. 05.)

²² Oldenburg, Ray: *Our Vanishing “Third Places”* In: *Planning Commissioners Journal* No. 25. 1996-97. 6-10. p.

²³ Bakó Tamás, Kálmán Judit: *Az ingázási időre ható tényezők és változásuk 1990 és 2011 között Magyarországon* In: CERS-IE Working Papers-KRTK-KTI Műhelytanulmányok 57. sz. 2020. <https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2020/12/CERSIEWP202057.pdf> (Letöltés ideje: 2024. 03. 06.)

A problémák sora folytatható a bekötő utak forgalmasságával és a transzverzális utak hiányával; az ingázást emiatt külön stresszforrásként szolgál a mindennapokban, növeli a közúti balesetek kockázatát. A motorizáció környezetre gyakorolt hatásai mindenki számára ismertek, így ezekre nem térek ki. Ami érdekes viszont, hogy az Eurobarometer 2019-es kimutatásából az látszik, hogy ennek ellenére sem váltana a megkérdezett magyarok 54%-a más, környezetbarát közlekedési módra, mert még mindig megbízhatóbbnak és gyorsabbnak vélik, mint a tömegközlekedési eszközöket, legyen az vonat vagy távolsági autóbusz. A másik probléma pedig az, hogy minél távolabb lakik valaki a várostól, annál kevesebb hajlandóságot mutat a váltásra, és ugyanez figyelhető meg az életkor előrehaladtával is. A kérdőív kitért arra is, hogy hajlandók lennének-e még fizetni az addigi költségeiken felül a résztvevők, melyre nem csak a magyar, de a többi EU-ország válaszadói sem hajlandóak.²⁴

A harmadik legnagyobb probléma (nem feltétlenül fontossági sorrendben) az oktatás/edukáció elégtelensége. A legrosszabb helyzetben a szuburbanizáció vesztesei vannak, azok a hátrányos helyzetű társadalmi rétegek, akik eleve kevés jövedelemmel rendelkeznek, szakképzetlenek, és vagy a városi, vagy a szuburbanizált területeken zajló dzsentifikáció miatt kiszorulnak a városból és a felkapott elővárosokból, leggyakrabban ipari terhelésű földek mellé vagy a rurális településekre.²⁵

Az, hogy egy periférikus térségben élő gyermek milyen helyet foglalhat el a társadalomban, két tényezőtől függ: az elérhető oktatási szolgáltatásoktól és azok színvonalától. A hivatkozott tanulmány eredménye aggasztó: az elmaradott térségekben élő, hátrányos helyzetű, alacsony iskolai végzettségű emberek munkaerőpiacról való végleges kiszorulásának veszélye csak minimális mértékben oldódott 2002 és 2020 között. A periférián ragadt rétegek csak egy limitált időintervallumon belül tudnak gondolkodni gazdaságilag, mert fő céljuk csupán a túlélés, nem a minőségi élet és környezet megteremtése. Általánosságban elmondható, hogy az életteret rontó körülmények a benne élő embereket is lerontják, részben emiatt sem törődnek annyira a természettel, részben, mert nem ismerik környezetüket eléggé.²⁶ A leszakadás csökkentésére az oktatási rendszer lenne hivatott, különben a társadalmi

²⁴ Az Európai Bizottság Mobilitáspolitikai és Közlekedési Főigazgatóságának 2019. szeptember 11. és 29. között folytatott felmérése az egyes EU-országok napi és hosszabb távú közlekedési szokásairól. In: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2226> (Letöltés ideje: 2024. 03. 06.)

²⁵ Velkey Gábor: *Az oktatási rendszer változásainak hatása az elmaradott vidéki térségekben élő fiatalok iskoláztatási és foglalkoztatási esélyeire*. In: *Tér és Társadalom* 34. évf., 4. szám, 2020. 122-142.o.)

²⁶ Gunn, Alastair S.: *Rethinking Communities: Environmental Ethics in an Urbanized World*. In: *Environmental Ethics* Vol. 20. No. 4. Winter 1998. p. 341-360.)g

egyenlőtlenségek újratermelődnek, a kilátástalanság, esélytelenség generációs betegséggé válik.²⁷

²⁷ Velkey: i. m. 133-139. o.

3. Ember és természet kapcsolata – a környezetetika jelentősége a XXI. században

3.1. A környezeti krízis megoldásának korlátai

A modern ember kényelmesebben él, mint bármikor korábban. A Meadows-féle világmodell már az 1970-es években arra a következtetésre jutott, hogy az emberi fejlődésnek szigorú határai vannak, és már akkor azoknak a közelében volt az emberiség. Mára már közhely, hogy korlátozni kell az emberiség lélekszámát és termelő, illetve fogyasztó tevékenységét.²⁸

A klímaváltozás, a zöldterületek pusztítása, a biodiverzitás csökkenése tünetei a fenntarthatatlan emberi fejlődésnek. Emiatt a legfontosabb célok közé tartozik a fenntartható fejlődés elérése és a környezet megóvása.²⁹

Nem lehet eltekinteni a politikai korlátoktól ebben a témakörben. Helyi (itt: országos) szinten egy demokratikusan megválasztott kormány sem tűzheti ki céljául az életszínvonal csökkentését a majdani környezeti előnyök érdekében anélkül, hogy újraválasztását ne kockáztatná. Ezt csak alátámasztja az, hogy 4-5 év nem elegendő idő ahhoz, hogy felmutatható eredményt hozzon egy környezetvédelmi akcióterv. A választók politikai memóriája nem lát tovább ennyi időnél. Nemzetközi szinten azért kilátástalan a helyzet, mert a fejlődő országok magasabb színvonalú fenntartható életvitele csak a fejlett országok áldozatvállalásával, támogatásával valósulhatna meg.³⁰

A fő dilemma az, hogy a hosszútávú túlélést vagy a rövidtávú túlfogyasztást részesítsük előnyben? Ha az előbbi, akkor hogyan kéne elfogadtatni ezt az álláspontot a társadalomban? Jelenleg könnyen előfordul az, hogy egy nagy jelentőségű környezetvédelmi intézkedés bevezetésekor visszavonják vagy elhalasztják a végrehajtást, mert a költségei és a mindennapi életre gyakorolt hatása kényelmetlen. Jó példa erre a kétütemű járművek kivonásának, vagy a műanyag zacskók betiltásának halogatása.³¹

A szigorú törvények nem jelentenek megoldást, hiszen a betartatás így még inkább eltávolodik az önkéntes normakövetéstől, és a hatóságokat terheli tovább. A szemléletváltozás egyik eszköze lehet a környezeti etika, melynek fő feladata az ökológiai tudatosság és felelősségérzet kialakítása az egyénben és a társadalomban egyaránt.³²

²⁸ Kovács József: *Környezeti etika*. In: *Világosság* 9-10. sz. 2008. 75-107. o.

²⁹ Kovács: i. m. 76. o.

³⁰ Kovács: i. m. 76-77. o.

³¹ Kovács: i. m. 77-78. o.

³² Kovács: i. m. 78. o.

3.2. A környezeti etikák leképződése a nyugati társadalomban

A környezetetika azzal foglalkozik, hogy az emberi értékek hogyan viszonyulnak a bioszférához. Létezése azt mutatja, hogy nem lehet alkalmazott etikaként felfogni, mint Lányi hangsúlyozza: „az úgynevezett ökoetika célja alapvető etikai feltevéseink újraértékelése a megváltozott helyzetben.”³³

A nyugati filozófia sokáig alátámasztotta az természet és az ember alá-fölérendeltségi viszonyát. Arisztotelésznél az élettelen dolgok, a növények és az állatok az ember alá rendeltettek, mert csak az utóbbinak van meg a képessége az értelemre. Descartes is követte ezt a felfogást, kiegészítve azzal, hogy a nem emberi állatokból hiányzik az értelem mellett az öntudat is. Látható, hogy csak az embernek tulajdonítanak önnön értéket, az alárendeltek csak az emberrel kapcsolatban jelentősek.³⁴

A környezetetikák felosztása így döntően aszerint történik, hogy mit ruház fel az adott ág morális státusszal. A morális státusz fogalma kulcskérdés, ugyanis ez dönti el, hogy a környezet mely elemei védendők önmagukért. Így megkülönböztethető az antropocentrikus, a biocentrikus és az ökocentrikus irányzat. Az első csak az embert, a második az egyedi élőlényeket és magát az életet, míg az utolsó az ökoszisztémát, mint egészet tekinti morális státusszal rendelkezőnek.³⁵

Ezekon kívül még az ökofeminizmus és a morális pluralizmus irányzata meghatározó.³⁶ Az ökofeminizmus egy interdiszciplináris ága a környezetetikának, mely alapján a természet és a női nem elnyomásából fakadó problémák összekötődnek, mivel mindkettő a férfi nem által dominált világ következménye.³⁷

A morális pluralizmust Stone írja le a legegyszerűbben: „a pluralizmus azt várja tőlünk, hogy az erkölcsöt alkotó intellektuális tevékenységeket számos különböző struktúra részeinek tekintsük, amelyek mindegyikét saját megfelelő alapelvei vezérlik.”³⁸

Ezek az ágak mind tartalmaznak mérlegelendő megállapításokat, ám a pragmatisták szerint ennek az a hátulütője, hogy elmarad az igazi cselekvés és a tehervállalás. Nem arra figyelnek az irányzatok, hogy mi az, amit már most önmagáért védendőnek tartanak az emberek, hanem arra, hogy miket kellene. Felmerül a kérdés, hogy mi a teendő akkor, ha a

³³ Lányi András: *Az ökoetika útkeresése*. In: *Magyar Filozófiai Szemle* 63. évf. 2. sz. 2019. 9-36. o.

³⁴ Kovács: i. m. 104. o.

³⁵ Kovács: i. m. 83-84. o.

³⁶ Kovács: i. m. 83. o.

³⁷ Öztürk, Yıldız Merve: *An Overview of Ecofeminism: Women, Nature and Hierarchies*. In: *Journal of Academic Social Science Studies*, Vol.13., No. 81. 2020 p. 705.

³⁸ Stone, Christopher D.: *Morális pluralizmus és a környezeti etika útja* (Ford.: Uszkay Miklós) In: *Ökotáj*, 7-8. sz., 1994. <https://epa.oszk.hu/00000/00005/00007/ideol1.html> (Megtekintés ideje: 2024. 03. 11.)

kezdetektől fogva nem rendelkeznek az emberek azokkal az értékekkel, amelyek a fenntarthatósághoz szükségesek?³⁹ Hogyan lehetne meggyőzni a társadalmat arról, hogy változtasson az életmódján?

Ebben kap szerepet a környezeti erkölcssetika (environmental virtue ethics–EVE), s különösen Thoreau és Carson gondolatmenete, miszerint a környezeti erkölcs birtoklása előnyös „birtoklója” számára. Thoreau szerint ez egy egyszerűbb és mértékletesebb életvitelben kristályosodik ki. Aki így jár el, annak nem áldozat lemondani a felesleges anyagi javakról, hiszen nem járulnak hozzá az életminősége javításához, csak terhet jelentenek. Ezt lehet nevezni az erény integráló hatásának. Annak, aki nem a környezeti erkölcssetika szerint éli életét, áldozathozatalnak tűnik a mértékletes élet. (pl.: azt mondani, hogy soha nem tudna valaki lemondani az autós közlekedésről, miközben aki „lemondott” róla, jobb egészségnek örvend a több testmozgás miatt).⁴⁰

3.3. Egy lépéssel a környezeti erkölcssetika felé – attitűdváltoztatás

A válasz tehát egy környezetetikus társadalomra egyszerű: „csupán” a környezetvédelemhez való hozzáállást kellene megváltoztatni azáltal, hogy az emberek belátják, nekik is közvetlenül az előnyükre szolgál törődni életükkel. Miért nem sikerül ezt elérni, dacára az újabb és újabb rendelkezéseknek és környezetvédelmi trendeknek? Úgy gondolom, hogy a válasz az egyéni integrációban, valamint a normakövetés mértékében rejlik.

Az integrációt az egyének társadalommal való azonosulásaként és kooperatív viselkedéseként, valamint az egyének közti szolidaritásként definiálhatjuk. Az egyéni integráció azt feltételezi, hogy az ember heterogén kapcsolatokkal rendelkezik, ami azt takarja, hogy különböző társadalmi rétegekből származó erős és gyenge ismeretségekkel bír. A magyar kapcsolatok viszont nemzetközi összehasonlításban kisméretűek és homogének.⁴¹ A posztoszocialista országokban egyaránt megjelenik a családi és rokon kapcsolatok primátusa, minthogy a család a segítség, a megbízhatóság legnagyobb forrása. Banfield ezt a jelenséget amorális familizmusnak nevezte el, melynek legfőbb jellemzője, egyben alapvetése, hogy az egyének képtelenek közösségi szintű tevékenységek megvalósítására, mivel csak az egyéni és családi érdekeik érvényesítésére törekszenek. A sok, hasonló típusú kapcsolat növeli az azokon kívül elhelyezkedőkkel szembeni ellenszenvet, távolságtartást, legdurvább esetben

³⁹ Hourdequin, Marion: *Environmental Ethics: The State of the Question*. In: *The Southern Journal of Philosophy* Vol. 59. No. 3. 2021. p. 270-308.

⁴⁰ Sandler, Ronald L.: *Environmental Virtue Ethics*. In: *The International Encyclopedia of Ethics*. Edited by Hugh LaFollette, Blackwell Publishing Ltd., 2013, 1665–1674.

⁴¹ Gerő Márton, Hajdu Gábor: *Az egyéni kapcsolatháló nagysága, heterogenitása és a társadalmi integráció Magyarországon*. In: *socio.hu: Társadalomtudományi szemle*, 5(4), 12–33. o.

szegregációt is eszközöl. A homogén kapcsolatokkal rendelkezők egyrészt így érzik magukat biztonságban, ha a „másikat” eltaszítják maguktól, másrészt úgy, hogy folyamatos megerősítést, támogatást kapnak „belülről”.⁴²

A normakövetés egyfelől saját magatartásként értelmezhető, másfelől a többi ember hasonló magatartásának észleléseként. Ha az egyén elnézi társai normaszegő viselkedését, nagy eséllyel önmagával szemben is megengedőbb. Ez olyan mértékű önérdekkövetést szül, hogy a közösség érdekében végzett tevékenységek visszaszorulnak. Magyarországon magas a normaszegés észlelése és elítélése, de érdekes módon alacsony az ilyen magatartás személyes beismerése.⁴³

A sűrű kapcsolatháló erősebb társadalmi kontroll által elősegíthetik a normák kikényszerítését.⁴⁴ Ezt a hatást kívánnám elérni azáltal, hogy a szuburbanizált területeken elhelyezkedő településeken mintegy csoporttalálkozó keretében felerősödjön az egymás iránt érzett felelősség a kapcsolati hálók kiterjesztésével. A heterogén kapcsolathálózat könnyebben elősegíti a nagyobb közösségekben a normakövető magatartást.

⁴² Torsello, Davide: *Bizalom, bizalmatlanság és társadalmi kapcsolatok egy dél-szlovákiai faluban*. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle VI. évf., 3. sz. 2004. 103-118. o.

⁴³ Gerő-Hajdu: i.m. 15-20. o.

⁴⁴ Gerő-Hajdu: i.m. 15-20. o.

4. Külföldi példák fenntartható szuburbanizációkra

4.1. Bécs városának fejlődése és megoldásai a fenntartható szuburbanizációra

Ausztria fővárosa jóval előrébb jár a városfejlődési szakaszokban, mint bármely magyarországi város, így a szuburbanizáció okozta problémákra bizonyos, hogy lehet találni megoldásokat az osztrák szakirodalomban.

Bécs 1850 körül kezdett nagyvárossá fejlődni az ipari forradalmak miatt, amelyet a XX. század elején egy kisebb zsugorodási szakasz követett, majd a század közepétől egy ún. konszolidációs időszak köszöntött be, ekkor 1951 és 1961 között megugrott a városmag népességszáma. Az ezredfordulóig negatív belső migrációs egyenleggel rendelkezett a város, tehát a lakosság száma csökkent vagy stagnált. A 2000-es évektől kezdve pedig érdekes módon – Enyedi elméletét cáfolva – reurbanizáció indult meg a bécsi agglomerációból a városközpontba. Bécsben és környékén is egyszerre folyik a mai napig a városfejlődés több szakasza, de kiváltképp a szuburbanizáció és a reurbanizáció erősödött meg. A mai napig a szuburbanizációs folyamatok Bécs körül nagy intenzitással működnek, nem hagynak alább és nem vonnak el több embert a központi városrészből, mint amennyi visszaköltözik oda.⁴⁵

Ez több intézkedésnek is köszönhető: a '70-es években Bécs városa, Alsó-Ausztria és Burgenland tartományok létrehozták a Keleti Tervezési Szövetséget (PGO), amellyel a közös tervezés nehézségeit kívánták feloldani. Tartományi szinten hiányzott a hatáskör a területtel való gazdálkodásra, így csak ilyen megállapodásokkal lehetett elősegíteni az együttműködést. Az önkormányzatoknak sem kedvezett az erőforrások fokozódó szűkössége, a lakosság növekvő száma, így az egész városi régió fejlesztésére nekik közösen kellett megoldást találniuk. A „Stratégiák a keleti régió területfejlesztésére” (SRO) nevű projekt keretében még 2008-ban megfelelő állapotúnak tartották a városi régiót arra, hogy megbirkózzon a növekedéssel sok „helytartaléka” miatt. Ennek ellenére azt javasolta a projekt, hogy a településpolitikai intézkedéseknek a strukturálisan és ökológiaileg megfelelő területekre kellene fókuszálnia. A legfőbb cél pedig a lehető legrendezettebb és legfenntarthatóbb növekedés megteremtése. Ennek érdekében további célként tűzte ki a PGO a regionális fejlesztési központok bővítését a fontosabb közlekedési útvonalak mentén, a faluszerkezetek megőrzését az előbbtől eleső területeken, ezzel egyúttal a táj szépségét megtartani.⁴⁶

⁴⁵ Eder, Jakob; Gruber, Elisabeth; Görgl, Peter; Hemetsberger, Markus: *Wie Wien wächst: Monitoring aktueller Trends hinsichtlich Bevölkerungs- und Siedlungsentwicklung in der Stadtregion Wien*. In: *Raumforschung und Raumordnung Spatial Research and Planning* 76, 2018. pp. 327–343.

⁴⁶ Eder et al.: i. m. 331. o.

A PGO projekt módszertanából kivehető, hogy a forgatókönyvek kidolgozása jó lépés a szükséges cselekvések feltérképezésére. Világossá vált az is, hogy nem lehet elszigetelten megfigyelni a városi régiókat, mert az gyakran oda vezet, hogy a döntéshozó elmulasztja figyelembe venni az aktuális nemzetközi városfejlődési trendeket.⁴⁷

Bécs szuburbanizált régiója a '90-es évek közepéig szinte csak lakóövezetként szolgált, a XXI. században viszont drasztikusan megnövekedett a kereskedelmi, rekreációs és oktatási intézmények száma a területen. A lakóépületek ennek következtében elszigetelődtek, egyre inkább csak autóval lehetett megközelíteni és elhagyni őket. Ilyen értelemben az elszigetelődés azt jelenti, hogy az egyes lakóingatlan nincs és nem is akar közvetlen környezetével kapcsolatban állni, kivéve a szükséges hozzáférési pontokat, mint például a közutak. Ez a pazarló földkihasználás teljesen szembe megy a területrendezés valamennyi elvével (kompakt települések, helytakarékoság, energiatakarékoság stb.).⁴⁸

Ausztriában az európai országoktól eltérően nem állami szinten, hanem tartományi és helyi szinten hozzák meg a területszervezéssel kapcsolatos rendelkezéseket. Természetesen a legfontosabb infrastrukturális döntések, például a vízellátás vagy az országutak esetében az állam dönt. Tehát a legjobb esetben is kilenc különböző szabályrendszerrel van szó, de tudvalevő, hogy nem minden tartomány vette erre a szintre a területfelhasználás szabályozását, csak szorgalmazza a helyi hatóságok, önkormányzatok együttműködését. Az osztrák jogban a tervezési társulások intézménye szolgál erre, de ezt ritkán használják, leginkább időszothonok és sportlétesítmények létrehozására. Bécs esetében különösen fontos (lenne) az együttműködés tartományi szinten, hiszen az agglomerációja Alsó-Ausztriához tartozik elsősorban. Ez a partnerség fenn is áll, de a fenntartható területfelhasználási stratégiák meglehetősen kevés szerepet töltenek be a területrendezési projektek végrehajtásakor. Tervezési szempontból a szigetszerű fejlesztések feloldását és koherensebb terek létrehozását kellene célul kitűzni Andexlinger szerint. Ennek érdekében fel kellene bontani szomszédos területek merev határait. Alapvető szerepet kap ebben a közbeiktatott tájak (vacant/interstitial landscape) strukturálása, az egymásba fonódás új közlekedési kapcsolatok létrehozásával, valamint a meghibásodott struktúrák eltávolításával vagy átalakításával.⁴⁹

Az elszigetelődés nem csak térben jelentkezik: a jómódúak, vagy az osztrák állampolgárok elköltöznek a kevésbé vonzó lakókörnyezetekből, és helyükre a csökkentett

⁴⁷ Eder et al.: i. m. 342. o.

⁴⁸ Andexlinger, Wolfgang: *Suburban Processes of Islandisation in Austria: The Cases of Vienna and Tyrol*. In: *Urban Island Studies*, No. 1, 2015, pp. 118-133.

⁴⁹ Andexlinger: i. m. 124. o., 130. o.

ingatlanárak miatt csak azok tudnak letelepedni, akiknek nincs más választásuk, mint például a kelet-európai vendégmunkások. Az együttműködésnek az is égető kérdése, hogy hogyan lehet felszámolni a gettósodást a szuburbanizált területeken, hiszen addig nem valósulhat meg se társadalmi, se közösségi kohézió. Bécs városán belül a hajléktalanság felszámolására létrehozott *Housing First* nevű projekt ért el eredményt az összetartás előmozdítására: a kezdeményezés által a városvezetés és a finanszírozó szervezetek egy kollektív döntéshozatali rendszerre tértek át, így az érdekelteknek átláthatóbbá vált az eljárás, és jobban részt tudnak venni a tanácskozási folyamatokban.⁵⁰

A közösségi részvételre jó példa a kertvárosi WILLDAwohnen közösségi társasház. A Wildgarten terület kialakításában a kezdetektől részt vehettek az ide költöző lakók. Az építésszek a csoport által megfogalmazott elképzelésekre, vágyakra és elvekre alapozva, azokat a helyi körülményekbe illesztve alakították ki a beépítési koncepciót. A WILLDAwohnen társasházban több szinten és értelemben is átmenetek és átjárások valósulnak meg, a lakóközösségen belül, illetve a közösség és a szomszédság között egyaránt.⁵¹ Ez azért fontos, mert a kertvárosi településeken vagy városrészekben kevesebb a rekreációs tevékenységekre felhasznált terület, a nagyforgalmú bekötőutak és a környező mezőgazdasági földterületek nem biztosítanak ideális helyet a szomszédokkal való fizikai találkozásra. Így nem alakulnak ki azok a változatos kapcsolati hálók, amelyek miatt a közösségi kontroll megvalósítható lenne.⁵²

A zöldterületekre különösen a COVID-19 járvány kitörése alatt lett szükség. A megnövekedett időtöltés a természetben megváltoztatta a bécsi kertvárosi lakosok viszonyulását a rendelkezésre álló zöldterületekhez. Főleg a mentális és fizikális jólét fenntartása miatt mozdultak ki az emberek abban az időszakban, ezért sürgetőbb lett a fenntartható és rugalmas szuburbanizált települések létrehozása elérhető és használható zöldterületekkel. A járvány alatt ugyanis az emberek olyan nyomokat hagytak ezeken a területeken, amellyel megzavarták a helyi vadvilág életmódját, bioritmusát, valamint a növényzetben is kárt okoztak.⁵³

⁵⁰ Carla Weinzierl, Florian Wukovitsch, Andreas Novy: *Housing First in Vienna: a socially innovative initiative to foster social cohesion*. In: *Journal of Housing and The Built Environment* Vol 31 No. 3. 2016, pp. 409-422.

⁵¹ Babos Annamária: *Átmenetek és átjárások. Ideális térszervezés a szomszédsági kapcsolatok támogatására*. In: *Metszet*, 13 (2). 2022, 22-27. o.

⁵² Arne Arnberger, Renate Eder: *The influence of green space on community attachment of urban and suburban residents*. In: *Urban Forestry and Urban Greening* Vol. 11 No. 1, 2011, pp. 41-49.

⁵³ Donna Tansil, Christian Plecak, Karolina Taczanowska, Alexandra Jiricka-Pürner: *Experience Them, Love Them, Protect Them—Has the COVID-19 Pandemic Changed People's Perception of Urban and Suburban Green Spaces and Their Conservation Targets?* In: *Environmental Management* Vol. 70, 2022, pp. 1004–1022.

4.2. Prága külvárosi fejlődése és megoldásai a fenntartható szuburbanizációra

Prága városára azért esett a választásom, mert hasonlóan a magyar városokhoz, posztoszocialista jegyekkel bír a városfejlődési szakaszait illetően, így nagyobb az esély arra, hogy olyan megoldásokat eszközölnek vagy terveznek meg, amelyek a nyugati városfejlődéstől eltérő tulajdonságokat is számításba vesznek.

A város a XX. század első felétől kezdett el terjeszkedni: a városmag agglomerációjában falvak, kisebb városok kezdtek megjelenni. A második világháború viszont visszavetette a szuburbanizációs folyamatokat, majd a kommunista ideológia által bevezetett irányított urbanizáció is a városközpontokat részesítette előnyben az ipari termelés fokozása miatt. Ennek egyik következménye volt a lakótelepek építése Prágában. A városon kívül folytatott élet viszont továbbra is vonzó maradt a lakosok számára: az Építőipari és Építészeti Kutatóintézet 1970-es években végzett felmérése alapján a külvárosi lakások vonzereje töretlen volt, ezt bizonyította az, hogy a vidéki nyaralókat gyakran, akár hetente is látogatták a prágai munkások. Az eredetileg virágzó és fejlődő kis- és középvárosok, valamint falvak az agglomerációban a tőlük elvont támogatás miatt hanyatlásnak indultak a szocialista rendszer alatt. A rendszerváltásuk után az egyik legnagyobb gondot az ebből az elsorvadásból következő gyenge közlekedési hálózat és a nem központi települések általános infrastrukturális fejletlensége jelentette.⁵⁴

A '90-es évek második felétől viszont elkezdett beindulni a szuburbanizáció, köszönhetően a lakhatási támogatásoknak és a településfejlesztés valamelyes koordinációjának. Természetesen itt is „létrejöttek” fejlődő és hanyatló települések; a térbeli szóródása a kitelepülőknek attól függött, hogy ki milyen ingatlant engedhetett meg magának. Az önkormányzatok és az ingatlanpiac aktivitása először csak a legtehetősebbekre tudott hatással lenni, majd ezt orvosolva a különböző jelzáloghitelek kamatlábainak csökkentésével és a hozzájárításukhoz szükséges jövedelemhatár mérséklésével már a középosztály számára is elérhetővé vált a városon kívüli életvitel.⁵⁵

A modern szuburbanizációt Prágában a következőképp lehet jellemezni: a vándorlás már nem a városból kifelé irányul, hanem a szuburbanizált területeken belül történik, és még mindig inkább középfokú vagy felsőfokú végzettséggel rendelkezők alkotják a lakók nagy részét. A társadalom összetartását illetően azt lehet elmondani, hogy a tősgyökeres és az új lakosok között fokozatos a közeledés, főleg a jól elhelyezett rekreációs, edukációs közösségi

⁵⁴ Ouředníček, Martin: *Suburbanizace Prahy*. In: *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, Vol. 39, No. 2 2003, pp.235-253.

⁵⁵ Ouředníček: i. m. 241-242. o.

terek miatt. A betelepülők miatt az elmaradottabb települések eredeti részei is részesülnek a támogatásokból és az infrastrukturális felújításokból.⁵⁶ A 2000-es évek végéig extenzív módon történt a szuburbanizáció, azaz térben sokkal szétszórtabb volt, a 2010-es évektől kezdve pedig az agglomeráción belül egy intenzív terjeszkedés történik: a meglévő kis- és középvárosok köré koncentrálnak a lakók, amelyek így sokkal inkább integrálódnak Prágába a megnövekedett ingázás miatt.⁵⁷

Ez a növekedés hatalmas terhet rótt a környezetre, és különösen a természetes vizekre: a legjelentősebb vízvédelmi költségekkel rendelkező települések a cseh nagyvárosi központok szomszédságában helyezkedtek el. Mind a vízvédelem, mind a biológiai sokféleség és a tájvédelem terén a kutatások azt mutatták, hogy a cseh nagyvárosok agglomerációs területeinek önkormányzataira költségvetési nyomás nehezedik a szuburbanizáció miatt. Az önkormányzati költségvetések jelentősebb beruházásokat és magasabb működési költségeket eszközöltek az alapvető városi szolgáltatások, például a szennyvízrendszerek és a szennyvíztisztító telepek biztosítására vagy a közterületek kezelésére. A hivatkozott tanulmány eredményei azt is mutatják, hogy a közsféra költségvetési keretében lehetőség van arra, hogy az önkormányzatok hatékonyabb rendszert találjanak a környezetvédelmi szolgáltatások finanszírozására annak ellenére, hogy az általános költségvetési szabályok nem veszik figyelembe a helyi feltételeknek és népességi kategóriáknak megfelelő jelentős települési egyenlőtlenségeket.⁵⁸

A helyi önkormányzatok intézkedései azonban önmagukban még nem biztosítják a fenntartható, környezetetikus szuburbanizációt. A lakosság által létesített közösségi zöldterületek és rekreációs projektek felhasználása a közösségformálásra nem újdonság, a jól elhelyezett építmények, kialakított helyek segíthetnek a kapcsolatépítésben, az együttműködésben, kimozdítani az embert szűkös komfortzónájából. Hogyan lehet megállapítani az optimális helyüket? Mañas szerint a közterületek rendszerének tervezésével és a helyi központok meghatározásával be lehetne azonosítani a megfelelő típusú és karakterű közösségi tereket.⁵⁹

⁵⁶ Ouředníček: i. m. 250. o.

⁵⁷ Ouředníček Martin, Klsák Adam, Špačková Petra: *In between city and village: the development of spatial patterns of Czech suburbanisation 1997–2016* In: *Demografie* Vol. 61 No. 4. 2019, pp. 299-308.

⁵⁸ Pařil, Vilém et. al.: *The cost of suburbanization: spending on environmental protection*. In: *European Planning Studies* Vol. 30. No. 10., 2020-2021. The cost of suburbanization: spending on environmental protection: *European Planning Studies*: Vol 30 , No 10 - Get Access (tandfonline.com) (Megtekintés ideje: 2024. 03. 23.)

⁵⁹ Mañas Jan: *Identification of Local Accessibility Hubs and Leisure Amenities in Suburbanized Settlements: Case Study on the Suburban Zone of Prague*. In: *Sage Open* Vol.13, No. 2, 2023. pp. 1-10. <https://doi.org/10.1177/21582440231184402> (Megtekintés ideje: 2024. 03. 23.)

A települések többsége elaprózódott területeket tartalmaz. Az egyes területeken külön-külön oldják meg a közösségi terek létesítését ahelyett, hogy az egész településrendszer részeként átfogóan hoznának létre közösségi gócpontokat. Ez különösen igaz az újabb településekre, ahol a szabadidős létesítmények jellemzően nehezen megközelíthető helyekre kerülnek. Ezáltal az ilyen szabadidős létesítmények kvázi „magánterületekké” válnak, amelyek csak az adott fejlesztési terület lakói számára hozzáférhetőek és megakadályozza az interakciót és integrációt a település többi részével. Mañas mellett érvel, hogy a szabadidős létesítményeket inkább olyan területekre tervezzék, amelyek a település egész lakossága számára könnyen megközelíthetőek. Ezek legtöbbször az „eredeti” és az „új” településrészek érintkezésénél találhatók meg.⁶⁰

A legegyszerűbb dolgok, amiket létre lehet hozni ezeken a gócpontokon, azok a közösségi kertek. A telkek területének csökkentésével ugyanis egyre beépítettebbé válik a szuburbanizált terület, ami hozzájárul a biológiai sokféleség romlásához és a helyi hőmérsékletet növekedéséhez is. A hagyományos zöldterületek beborítására alkalmas fák és cserjéken kívül a kertekben elhelyezett növények is segíthetnek csökkenteni a helyi hőmérsékletet, az energiafelhasználást, akár a CO₂ kibocsátást is. A gondozott erdők és kertek ezen felül még kiváló szélfogók, ráadásul rekreációs célokra is felhasználhatók.⁶¹

Felmerülhet a kérdés, hogy hogyan tartható fenn egy közösségi kert úgy, hogy a XXI. században semmi sem állandó; az emberek elköltöznak, vagy elvesztik a hobbijaik iránt érzett lelkesedést, nem érnek rá új dolgokat kipróbálni a munka vagy a családi kötelességek miatt. A tanulmányok azt mutatják, hogy ez nem veti vissza a kertek sikerességét a kapcsolatok teremtésében, elmélyítésében. Ezt megerősíti, hogy a prágai közösségi kertekben inkább a kapcsolatszerzésre és a meglévő ismertségek ápolására helyeződött a hangsúly, nem a teljes körű önellátásra vagy a tényleges gazdálkodásra.⁶²

2012-ben kezdték el az első kert kialakítását, és 2016-ra már több, mint 16 működött szerte a városban. A kertek képviselői nagyrészt arról számoltak be, hogy egy kellemesebb környezet kialakítása érdekében indították el a projektet. Ennek hatására javultak a szomszédi kapcsolatok, és olyan növényeket termesztenek, amelyek jobban tükrözik szükségleteiket, érdeklődésüket. A kertekben számos workshop is indult a kertészeti praktikák elsajátítására,

⁶⁰ Mañas: i. m. 5. o.

⁶¹ Mañas Jan et. al.: *The Representation of Greenery in the Boundaries Between the Open Landscape and Residential Areas in Suburbanized Rural Settlements. Development From the 19th to the 21st Century*. In: *Environment, Development, Sustainability* 2023. pp 1-21.

⁶² Spilková, Jana; Rypáčková, Pavla: *Prague's community gardening in liquid times: challenges in the creation of spaces for social connection*. In: *Leisure Studies*, Vol. 38, No. 4, 2019. pp. 468–479.

ami hosszú távon segített a munkán és családon kívüli önmegvalósításban. A hivatkozott kutatás nem tisztázza, hogy működne-e ez a szuburbanizációval érintett területeken, de úgy gondolom, hogy az egyre városiasodó agglomerációban is szükség van ezekre a létesítményekre, pontosan ugyanazon okok miatt, mint a városközpontban.⁶³

⁶³ Spilková, Jana: *Producing space, cultivating community: the story of Prague's new community gardens*. In: *Agriculture and Human Values* Vol. 34, 2017. pp. 887–897.

5. A megfigyelések összegzése, de lege ferenda javaslat

A szuburbanizáció egy változatos városfejlődési szakasz, tulajdonképpen a társadalom minden rétegét „megmozgatja” egy természetközeli életvitel érdekében. Ennek ellenére megfigyelhető, hogy a városok agglomerációjában élők nem használják „rendeltetésszerűen” a környezetük adta lehetőségeket, sőt, visszaélnék azokkal. A kapitalizmus által felerősödő individualizáció, az egyének érdekeinek mindenáron előnyt élvező kezelése odáig vezetett, hogy az emberek zárkóztak lettek mind természetükben, mind világnézetükben, a legfőbb cél az önmegvalósítás lett, bármi áron. Ez a túlzottan utilitarista életmód azt követeli meg, hogy minden más a személyen kívül másodlagos legyen vagy még rosszabb: egy eszköz az abszolút kényelem elérésének érdekében. Az olyan posztszocialista országokban, mint Magyarország, a családon kívül ápoltságok a politikai és társadalmi megosztottság miatt sem olyan kiterjedtek, mint a nyugat-európai államokban. Az egyéni integráció tehát nemzetközi viszonylatban alacsony Magyarországon, a családi és rokoni kötelékek primátusa a banfieldi amorális familizmus szerint azt eredményezi, hogy egyéneknek nem érdekük a közösségi szintű cselekedetek megvalósítása, ha abból nekik vagy rokonuknak nem származik hasznuk. A túlzottan homogén kapcsolatok növelik a kívülállókval szembeni ellenszenvet, így könnyebben felismerik az utóbbiak által tanúsított normaszegő magatartást, míg a belső megerősítés miatt a sajátjukat nem. A helytelen viselkedés megállítása a távolságtartás is akadály, mint többször érzékelttem; ha egy ismeretlent szembesítettek szabálysértő magatartásával, a kapott válasz mindig a „Mert kicsoda maga, hogy megmondja, mit tegyek?” egyik változata. Így történik ez a környezetetikus életvitelt illetően is.

Hiányzik tehát a közösségi kontroll, ám a környezetetikus világnézet is. Nem kellene semmilyen irányzatát „vallani”, de annyit minden embernek tudatosítania kellene magában, hogy a természet nem csak erőforrás, hanem élettér, ugyanúgy, mint a város. Ennek a felismerésnek több tényező szab gátat: elsősorban a szocializáció és a kapott értékek azok, amelyek befolyásolják az embert későbbi életvitelében, így az, aki hátrányos szocioökonómiai státuszú, nagyobb eséllyel nem törődik a környezetvédelemmel, mert nincs rá ideje, kapacitása, hiszen a túlélésért küzd. Másodszor, a tehetős rétegeknek megvan a lehetőségük a környezeti erkölcssetika szerint cselekedni, de a konzum-társadalom elvárásainak való megfelelési kényszer egy bőséges, de pazarló élettel kecsegtet. Harmadszor, a tudás vagy edukáció elérhetősége. Figyelembe kell venni, hogy jelenleg a „minőségibb”, környezetetikus oktatást nyújtó intézmények a városmagokban helyezkednek el.

A helyi önkormányzatok pedig ahelyett, hogy a hasonló adottságú szomszédos települések összefognának, egymással versengenek a támogatásokért. Ez csak a politikai

szereplők érdekeit elégíti ki, a települések lakosságának hosszú távon nem válik javára. A szavazók megnyerésére látható bizonyítékot kell produkálni a hivatalban eltöltött idő alatt. Az a hátránya ennek, hogy már középtágra sem lehet tervezni – márpedig sok környezetvédelmi intézkedés ezt igényelné –, amelyik jelölt erre vállalkozna, az kockára tenné újraválasztását. Jelenleg emiatt is a szuburbanizáció által érintett területeken a városias területfelhasználás (pl. lakóingatlanhoz telkek biztosítása, emlékművek állítása, játszótér létesítése) dominál, mert az gyorsabb, látványosabb eredményeket hoz.

Hogyan lehetne akkor a magyarországi környezetetikus szuburbanizációt kialakítani? Javaslatom a következő: a helyi döntéshozatali rendszerbe be kellene iktatni egy közgyűlést, ahol minden lakóingatlanból minimum egy nagykorú személynek vagy megbízottjának meg kellene jelennie. A közgyűlésen ismertetésre kerülnének a területfejlesztéssel kapcsolatos döntések tervezetei röviden, valamint a lakók is kifejthetnék véleményüket mind az előterjesztésekről, mind a már elfogadott jogszabályok hatékonyságáról. A normák elfogadására a közgyűlésen jelenlévők több mint felének egybehangzó, titkos szavazatával kerülne sor. Így biztosított a lakók többségének támogatottsága, illetve a tisztább kép az egyén jogairól és kötelezettségeiről társaival szemben.

Az önkormányzatok együttműködését a fenntartható, irányított szuburbanizáció érdekében kötelezővé tenném a hasonló jellegű, egymással szomszédos településeken, a kistérségekben. A társulás feladata a közös, költséghatékony megoldások kivitelezése a környezetetikus területfejlesztés elvei mentén: a zöldterületek aktív növelése, reparálása, a biodiverzitás megőrzése a közbeiktatott tájak gazdagításával, az ingatlanok elszigetelődésének megakadályozása a természettől azért, hogy a lakosokban tudatosuljon, hogy a városias területfelhasználás nem eltűrt viselkedés. Természetesen a társulások által eszközölt intézkedések is lehetnek vita tárgyai a helyi önkormányzati közgyűléseken, viszont, ha ezek módosítását szeretnék kezdeményezni, akkor a közgyűlésen jelenlévők 2/3-ának az egybehangzó, titkos szavazata lenne hozzá szükséges.

A helyi vezetés és a lakosság további együttműködése a közösségi kohézió, összetartás erősítésére szolgáló rekreációs és edukációs létesítmények megfelelő térbeli elhelyezésével és arculatának kialakításával történne. Ahogy a WILLDAwohnen példájából kivehető, már nem csak a lakások, hanem a környező terület tervezésekor is el lehet kezdeni kiépíteni egy szorosabb közösséget, ahol a tervezők, szakértők, valamint a leendő lakosok is szerves részei az élettér fenntartható formázásának. A tösgyökeres és újjépítésű részek kereszteződésénél, érintkezési pontjain létesített „third places” mint például a közösségi kertek, játszóterek, kutyafuttatók stb. kiválóak az egyéni integráció megvalósítására. A tisztán lakossági

kezdeményezéseknek is teret kell hagyni, hiszen azok az autentikus kifejeződései a népesség érdeklődésének.

Az edukációt illetően az önkormányzati feladatok ellátását végző minden személynek kötelező lenne részt vennie olyan továbbképzéseken vagy ismeretterjesztő előadásokon, ahol a környezetkímélő háztáji gazdálkodásról, a környezetetikus életvitel előnyeiről, valamint a környezetvédelmi rendelkezések tartalmáról és betartatásukról lenne szó. A lakosságot rendszeresen tájékoztatni kellene a településen elérhető előadásokról, valamint jogairól és kötelezettségeikről a környezetvédelmet illetően.

A köznevelés átforgmálására is szükség van annak érdekében, hogy a jövő generációi a környezeti erkölcssetika szerint alakítsák ki életüket. A természettel mint lélettérrel kialakított kötődés szükséges eleme a környezetetikus nevelésnek, ezért ennek elősegítésére térségi iskolaközpontokat kellene kialakítani. Ezek tartalmaznának minimum egy alapfokú és kétféle közép fokú oktatási intézményt (pl.: egy nyolcosztályos általános iskola, egy technikum és egy szakközépiskola). Az oktatási rendszernek a feladata az lenne, hogy a környezettudatosság a gyakorlatban is jelenjen meg, hogy a tanuló életének szerves részévé váljon az együttélés a természettel. Ebben a gondviselőknak is partnernek kell lenniük legalább oly módon, hogy ne tartsák vissza, ne beszéljék le a diákot az iskolában tanultak alkalmazásáról.

Természetesen annak tudatában írtam meg ezt a tanulmányt, hogy a politikai és gazdasági érdekek jelenleg nem egy tájékozott, határozott társadalmat tartanak előnyösnek. Talán a fenntarthatóságért folyó küzdelemben megváltozik a gazdasági és politikai elit nézőpontja, és elismeri, hogy csak felülről nem lehet jövőt építeni. Ahhoz, hogy a jogszabályokban részletesen leírt engedélyező és tiltó rendelkezések érvényesüljenek, ahhoz nem elegendő a hatósági betartatás, hanem valami sokkal rendszeresebb „ellenőrzést” biztosító kontrollmechanizmusra van szükség, és ezt én a közösségi összetartással és az egyéni integráció magas fokával azonosítom.

Felhasznált irodalom

1. Andexlinger, Wolfgang: *Suburban Processes of Islandisation in Austria: The Cases of Vienna and Tyrol*. In: *Urban Island Studies*, No. 1, 2015, pp. 118-133.
2. Andorka Rudolf: *Bevezetés a Szociológiába*, Budapest, Osiris, 2006. 203. o.
3. Arne Arnberger, Renate Eder: *The influence of green space on community attachment of urban and suburban residents*. In: *Urban Forestry and Urban Greening* Vol. 11 No. 1, 2011, pp. 41-49.
4. Az Európai Bizottság Mobilitáspolitikai és Közlekedési Főigazgatóságának 2019. szeptember 11. és 29. között folytatott felmérése az egyes EU-országok napi és hosszabb távú közlekedési szokásairól. In: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2226> (Letöltés ideje: 2024. 03. 06.)
5. Babos Annamária: *Átmenetek és átjárások. Ideális térszervezés a szomszédsági kapcsolatok támogatására*. In: *Metszet*, 13 (2). 2022, 22-27. o.
6. Bakó Tamás, Kálmán Judit: *Az ingázási időre ható tényezők és változásuk 1990 és 2011 között Magyarországon* In: *CERS-IE Working Papers-KRTK-KTI Műhelytanulmányok* 57. sz. 2020. <https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2020/12/CERSIEWP202057.pdf> (Letöltés ideje: 2024. 03. 06.)
7. Boros Lajos: *Az „új városszociológia” születése*. In: *Állandó párbeszédben. A szegedi műhely tisztelgése Utasi Ágnesnek* (Szerk.: Jancsák Csaba, Nagy Gábor Dániel, Pászka Imre) Szeged, Belvedere, 2010. 64-77. o.
8. Carla Weinzierl, Florian Wukovitsch, Andreas Novy: *Housing First in Vienna: a socially innovative initiative to foster social cohesion*. In: *Journal of Housing and The Built Environment* Vol. 31 No. 3. 2016, pp. 409-422.
9. Chan, Cheris Shun-ching.: *Research in Urban Policy, vol. 9: The City as an Entertainment Machine by Terry Nichols Clark*. In: *Contemporary Sociology* Vol. 34, No. 3, 2005: pp. 292–293.
10. Csurgó Bernadett: *„Vidéken lakni és vidéken élni” A városból vidékre költözők hatása a vidék átalakulására: a város környéki vidék*. In: *MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Argumentum*, 2013. https://real.mtak.hu/9786/1/csurgo_%20videken%20lakni%20videken%20elni._OLVA_SOSZERKESZTETTpdf.pdf 29-31. o. (Letöltés ideje: 2024. 03. 05.)
11. Donna Tansil, Christian Plecak, Karolina Taczanowska, Alexandra Jiricka-Pürner: *Experience Them, Love Them, Protect Them—Has the COVID-19 Pandemic Changed*

- People's Perception of Urban and Suburban Green Spaces and Their Conservation Targets?* In: *Environmental Management* Vol. 70, 2022, pp. 1004–1022.
12. Eder, Jakob; Gruber, Elisabeth; Görgl, Peter; Hemetsberger, Markus: *Wie Wien wächst: Monitoring aktueller Trends hinsichtlich Bevölkerungs- und Siedlungsentwicklung in der Stadtregion Wien*. In: *Raumforschung und Raumordnung Spatial Research and Planning* 76, 2018. pp. 327–343.
 13. Enyedi György: *A városnövekedés szakaszai–újragondolva*. In: *Tér és Társadalom* 25. évf. 1. sz., 2011. 5-19. o.
 14. Enyedi György: *Az urbanizációs ciklus és a magyar településhálózat átalakulása* In: *A területi kutatások csomópontjai* (Szerk.: Barta Györgyi, Beluszky Pál, Földi Zsuzsa, Kovács Katalin), Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2010. 107-120. o.
 15. Enyedi György: *Van-e szocialista urbanizáció?* In: *Tér és Társadalom* 3. évf. 1989/2. 92-103. o.
 16. Finály Henrik: *A latin nyelv szótára*, Budapest, Franklin Társulat, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda 1884. <https://latin.oszk.hu/cgi-bin3/index.cgi?function=index>
 17. Garreau, Joel: *Edge City: Life on the New Frontier*, New York, Doubleday, 1991. p. 4.
 18. Gerő Márton, Hajdu Gábor: *Az egyéni kapcsolatháló nagysága, heterogenitása és a társadalmi integráció Magyarországon*. In: *socio.hu: Társadalomtudományi szemle*, 5(4), 12–33. o.
 19. Gunn, Alastair S.: *Rethinking Communities: Environmental Ethics in an Urbanized World*. In: *Environmental Ethics* Vol. 20. No. 4. Winter 1998. p. 341-360.
 20. Hourdequin, Marion: *Environmental Ethics: The State of the Question*. In: *The Southern Journal of Philosophy* Vol. 59. No. 3. 2021. p. 270-308.
 21. Kovács József: *Környezeti etika*. In: *Világosság* 9-10. sz. 2008. 75-107. o.
 22. Lányi András: *Az ökoetika útkeresése*. In: *Magyar Filozófiai Szemle* 63. évf. 2. sz. 2019. 9-36. o.
 23. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) XXI. cikk (1) bek.
 24. Mañas Jan et. al.: *The Representation of Greenery in the Boundaries Between the Open Landscape and Residential Areas in Suburbanized Rural Settlements. Development From the 19th to the 21st Century*. In: *Environment, Development, Sustainability* 2023. pp 1-21.
 25. Mañas Jan: *Identification of Local Accessibility Hubs and Leisure Amenities in Suburbanized Settlements: Case Study on the Suburban Zone of Prague*. In: *Sage Open*

- Vol.13, No. 2, 2023. pp. 1-10. <https://doi.org/10.1177/21582440231184402>
(Megtekintés ideje: 2024. 03. 23.)
26. Oldenburg, Ray: *Our Vanishing "Third Places"* In: *Planning Commissioners Journal* No. 25. 1996-97. 6-10. p.
 27. Ouředníček Martin, Klsák Adam, Špačková Petra: *In between city and village: the development of spatial patterns of Czech suburbanisation 1997–2016* In: *Demografie* Vol. 61 No. 4. 2019, pp. 299-308.
 28. Ouředníček, Martin: *Suburbanizace Prahy*. In: *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, Vol. 39, No. 2 2003, pp.235-253.
 29. Öztürk, Yıldız Merve: *An Overview of Ecofeminism: Women, Nature and Hierarchies*. In: *Journal of Academic Social Science Studies*, Vol.13., No. 81. 2020 p. 705.
 30. Pařil, Vilém et. al.: *The cost of suburbanization: spending on environmental protection*. In: *European Planning Studies* Vol. 30. No. 10., 2020-2021. The cost of suburbanization: spending on environmental protection: *European Planning Studies*: Vol 30 , No 10 - Get Access ([tandfonline.com](https://www.tandfonline.com)) (Megtekintés ideje: 2024. 03. 23.)
 31. Sandler, Ronald L.: *Environmental Virtue Ethics*. In: *The International Encyclopedia of Ethics*. Edited by Hugh LaFollette, Blackwell Publishing Ltd., 2013, 1665–1674.
 32. Spilková, Jana: *Producing space, cultivating community: the story of Prague's new community gardens*. In: *Agriculture and Human Values* Vol. 34, 2017. pp. 887–897.
 33. Spilková, Jana; Rypáčková, Pavla: *Prague's community gardening in liquid times: challenges in the creation of spaces for social connection*. In: *Leisure Studies*, Vol. 38, No. 4, 2019. pp. 468–479.
 34. Stone, Christopher D.: *Morális pluralizmus és a környezeti etika útja* (Ford.: Uszkay Miklós) In: *Ökotáj*, 7-8. sz., 1994. <https://epa.oszk.hu/00000/00005/00007/ideol1.html>
(Megtekintés ideje: 2024. 03. 11.)
 35. Timár Judit: *Elméleti kérdések a szuburbanizációról*. In: *Földrajzi Értesítő* 48. évf. 1-2. füzet 7–31. o.
 36. Torsello, Davide: *Bizalom, bizalmatlanság és társadalmi kapcsolatok egy dél-szlovákiai faluban*. In: *Fórum Társadalomtudományi Szemle* VI. évf., 3. sz. 2004. 103-118. o.
 37. Vasárus Gábor László: *A lakossági szuburbanizáció szerepe a hazai vidéki agglomerációk külterületeinek átalakulásában*. Doktori értekezés, Szegedi Tudományegyetem Természettudományi és Informatikai Kar, Szeged, 2018. 43-47.o.
In: https://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/9870/1/vasarus_gabor_disszertacio.pdf
(Letöltés ideje: 2024.01.29.)

38. Vasárus Gábor László: *A lakossági szuburbanizáció szerepe a hazai vidéki agglomerációk külterületeinek átalakulásában.* Doktori értekezés, Szegedi Tudományegyetem Természettudományi és Informatikai Kar, Szeged, 2018. 43-47.o.
In: https://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/9870/1/vasarus_gabor_disszertacio.pdf
(Letöltés ideje: 2024.01.29.)
39. Velkey Gábor: *Az oktatási rendszer változásainak hatása az elmaradott vidéki térségekben élő fiatalok iskoláztatási és foglalkoztatási esélyeire.* In: *Tér és Társadalom* 34. évf., 4. szám, 2020. 122-142.o.)